

Töredékek

Tíz perc az nagy idő, Elemér

Aki azt hiszi, hogy a diktatúrákban nem lehet szórakozni, téved. A butaság neveltető jellemény. Szeretett főszerkesztőm, Tardos András, a Magyar Rádióban többször elmondta: „Ha a buta és a gonosz között kell választanom, a gonoszt választom. Az néha abbahagyja.”

Nem biztos, hogy igaza volt. Átéltünk hihetetlenül gonosz rendszereket, és átéltünk butákat is. Ez utóbbiakat néha meg lehetett úszni. A tanultságáról nem közismert honvédelmi miniszterről, Farkas Mihályról megírta Esterházy Péter, hogy az ötvenes években segítette az Aranycsapatot; a legtöbb focista a Honvédban játszott. Puskás Öcsi benyitott hozzá: „Misi bácsi!” – mondta. És zuhogtak az anyagi javak. A vezetők gyöngye, Révai József állítólag műveltebb volt a többinél. Szenvedélyesen tudott a kultúra ügyes-bajos dolgaiba beleszólni. A korszak filmjeiben nem szerepelt szerelmi jelenet; a párok a folyóparton sétáltak, kézen fogva, és énekeltek. *Tavaszi szél vizet áraszt...* Révai akkor cikket írt, benne ez a mondat: „Filmjeinkben tilos a csók.” Jöttek a csókos filmek egymás után. Révai arról is írt, hogy a magyar filmekben nem látni más színészt, csak „Szirtest és Soóst, Soóst és Szirtest”. Szirtes Ádám kibírta, az érzékenyebb Soós Imre öngyilkos lett.

Rejtély maradt számomra, hogyan születtek a korabeli dalok. Hogy történt a szövegírás? Hogy fordították le a részeg Ványa énekét, Ványáét, aki megitta a pince összes borát, s ezért seprőnyéllel verte meg a felesége? Ipari tanuló voltam azokban az években, ebédszünetben többnyire átírt magyar nótákat énekelünk: *Csillagtalán sötét éjjel / Verem a fejedet széjjel...*; *Ha meghalok, ne szólj hozzám...*; *Gyere velem, én se megyek sehova...*

De a főszereplő, mint az iparban mindenütt, itt is a munkaverseny volt. A versenyt meg kellett támogatni, például a munkás–paraszt szövetséggel: *Nem lesz selejt! / Már hibát nem ejt, / Mert a munkás / tudja, pompás / fegyvertársra lelt!* Kedvenc slágerem a munkából való elkésést támadta, a kegyetlen bélyegzőórak indulatával: *Tíz perc az nagy idő, Elemér! / Tíz percbe mennyi munka, mennyi öröm belefér! / A műhelyből is állandóan késel, / S csodálkozol, baj van a fizetéssel...*

A népdalnak álcázott műdalokkal egyenrangú volt a néptánc, akkor *népi* tánc. Ajánlatos volt a táncsoportban részt venni. Vezetőnket úgy kellett szólítani: „Sándor bá”. Az írók a nyeglének tartott urbánusokkal szemben a *népi* írók. Egyikük a háború után honvédelmi miniszter is volt, a felvonulások vezetői között csizmában pompázott. A fogadásokon is.

Ami a versformákat illeti, uralkodott az optimizmust árasztó jambus, a mai rímtelen versekkel szemben a párrím, a félrím és a keresztrím. Prózá-

ban kizárólagos volt a realizmus, a drámákba beszivárgott a történelem. A rímek olyan tiszták voltak, mint az „Elemér – belefér” vagy az „Aladár – kalapál”. Máig él a korszak legjobb ríme: „nem vitás – semmi más”.

Sok minden máig él. Lehet nevetni, lehet sírni. Lehet kapaszkodni. És reménykedni, amíg van remény.

Hóországi történet

Megyünk bele a monszunesőbe. A madarak elszöknek a monszunég alól. Az ember ráragad a földre; féregérzete van.

A hegytetőkön apró faházak, negyedik faluk a szikla. Jól öltözött urak és hölgyek lépnek ki a kapukon; nem lehet tudni, mikor ettek utoljára.

There is no poverty that can overtake diligence – mondja mellettem Jadszima. Nincs az a nyomor, ami lekörözné a szorgalmat.

Hogy kerülök ide? Harminckét év alatt nem voltam külföldön, csak Kaszán és Kolozsvárott. Most kiküldtek Japánba, angol tolmácsnak, azt hiszik, jól beszélek angolul, pedig nincs igazán nyelvérzékem, csak szorgalmam. A magyart angolra fordítom, és tolmácsársam, Jadszima átteszi az angolt japánra. Ez közvetlenebbül nem megy, Magyarországon az 1960-as években még nincs japán nyelvtanítás.

Jadszima huszonnyolc éves, fekete haja van, testtartása, mint a diszkoszvetőké. Holnap koncert lesz, magyar és japán dalok, ott kell majd tolmácsolnunk. Szűnik az eső. A szálloda előtt kőből kirakott folyó kanyarog.

– Augusztusban elapad a forrás – Jadszima ráhajol a kőfolyóra –, az ember megáll a parton, és azt mondja, eloltom a szomjamat.

Nyelek egy nagyot.

– Jadszima-szan, innék valamit.

Színes párnákon ülünk a bárban. A szálloda kimonója van rajtunk.

– Kőfolyó – mondom –, és művi szomjúság.

– Nem művi. Valódi. Csak úgy művi, ahogy a halál. – Jadszima felhajtja a szakéját. – Tizennyolc éves koromban én is elhatároztam, hogy végzek magammal. Felvágtam az ereimet, de észrevették. Aztán felakasztottam magam, de levágtak a kötélről. Elindultam Nyugat felé, a hegyekbe. Tél volt. Azt a hegyvonulatot úgy hívják, a Japán Alpok. Az utakon térdig ért a hó. Ez Önnek talán érdektelen, ám itt a déli szigetlakók nagy része soha nem látott havat. A nyugati országárszre azt mondják: „hóország”. Egész birodalom, mérföldeken át semmi, csak hó.

– Hóország – bólintok. – Jadszima-szan, ez gyönyörű szó.

– Az, Ágnes-szan, gyönyörű. Gyalogoltam étlen-szomjan, gondoltam, történik valami. Elérkeztem Nagano fölé. Nagano a prefektúra vallási központja, temérdek ősi templommal, templomkerttel. Nem látszott a város. Az úton semmiféle település, csak a keskeny szentély, elfért benne egy Buddha-szobor. Lekuporodtam és vártam. Eltelt egy nap. Kimentem a hegyoldalba, törtem öt-hat faágat, és meggyújtottam velük a szentélyt.

– Meggyújtotta?

– Meg. Égett a tető, olvadt a szoborról a festék. Dolgozott a tűznyaláb. Nem gondoltam semmire. Egyszer csak érzem, hogy csillapodik a füst. Kinézek,

egy parasztember fatálon havat hord, és a tetőre szórja. Addig szórja, amíg el nem alszik a parázs. Belép a szentélybe, meghajtja magát és elmegy. Hozzám nem szól. Föllélegeztem, Ágnes-szan. Leereszkedtem Nagano külvárosába, ittam egy pohár tejet. Hazamentem és beiratkoztam az egyetemre.

– Értem, Jadzsimá-szan. Köszönöm.

Fölmegyünk a szobáinkba, ki-ki a magáéba. A vékony falon áthallatszik a sóhajtás.

– Három dologra figyelmeztetem – mondta még Budapesten Szepesi György, a híres sportriporter, aki előttem egy évvel járt Japánban, az olimpián. – Névjegyeket vigyen és osztogasson. Bemutakozáskor ne nyújtson kezet, csak kicsit hajtsa meg magát. Ne feküdjön le Japánban senkivel. Mások a szokásaik.

Mások a szokásaik. Én is sóhajtok.

Már itthon vagyok, amikor Kavabata Jaszunari megkapja regényére, a *Hóország*ra a Nobel-díjat. Egy év múlva öngyilkos lesz. Neki sikerül. Nagy elődje, Akutagava Rjúnoszuke, *A vihar kapujában* zseniális írója ugyancsak öngyilkos lett. Nagy utódja, Misima Jukió regényíró közönség előtt, a háztétön követett el *szeppukut* (harakirit).

De nekem Jadzsimá az életről beszélt, nem a halálról.

Átélessel fordítani

Joe-nak hívtuk, mert Amerikában Josephnek nevezték, de születésekor Joszif volt, és nem Brodsky, hanem Brodskij.

1972-ben kiutasították a Szovjetunióból, tudomásom szerint még Szolzsenyicin botrányt kavarázó elzavarása előtt. Csak épp körülötte csend volt; jóval később derült ki, hogy a Magyarországon is ismert „közveszélyes munkakerülés” a vétke: írni akart, költészetből próbált megélni. Elmegyógyintézetbe csukták, a mezőgazdaságban dolgozott, három infarktust túlélt. Azután kiutasították. Egy amerikai városba vagy kisvárosba költözött, folyó mellé; a víz a Néva-partra emlékeztette.

Oklahomában ismerkedtünk meg, 1978-ban; itt, azt hiszem, két évente osztották ki az egyetem irodalmi díját, a zsűri pedig tizenkét tagból állt, „mint az apostolok”, mondta helybeli elnökünk, Ivar Ivask, egy észtországi menekült. Joe ott ült a zsűriben, s valami csoda folytán én is, és az elnök kivételével mindnyájunknak volt jelöltje a díjra. Az enyém Pilinszky János; Joe jelöltje Czesław Miłosz lengyel író.

Robbanásteli időszak volt. A dániai zsűritag javasolta, írjunk levelet a tragikus sorsú Oszip Mandelstam özvegyének, aki két remekbe készült könyvet írt férje titokzatos eltűnéséről. Minden jelölt és minden zsűritag könyveit elolvastam, de Madame Mandelstam naplója az utazás előtt érkezett meg, negyven oldalt tudtam átnézni belőle, így a levelet nem írtam alá. – És ha elolvastad volna, aláírnád? – kérdezte az amerikai zsűritag. – Igen – feleltem határozottan.

De utólag eszembe jutott, hogy megy, megy a levél, eljut Madame Mandelstamhoz, akihez másnap vagy még aznap bekopogtat a KGB – ki tudja, éppen mi volt a neve a szovjet titkosrendőrségnek.

Az alaphangulat már megvolt. Két egész napig tartott a zsűrizés, a díjat Joe jelöltje, a lengyel Miłosz kapta, a szavazatok száma szerint Pilinszky lett a második, de második díj nem volt. Rösteltem, az ablakfülkében bögtem.

Az eredményhirdetéskor Joe leült mellém, majd hirtelen azt mondta: – Nem lesz bajod otthon abból, hogy melletted ülök? – Bólintottam. Nem kellett volna. Hazajövet a riportomból ki akarták húzatni Madame Mandelstam és Joseph Brodsky nevét. Nem engedtem.

Még abban az évben, 1978-ban Czesław Miłosz megkapta a Nobel-díjat. 1987-ben Brodskyt is kitüntették vele. Hamarosan visszaköltözött Európába, nem folyópartra, hanem az olaszországi Velencébe. Évekig nézte a vizet; 1996-ban meghalt. 56 évet élt.

Magyarul *Post aetatem nostram* címmel jelent meg verseskönyve az Európa Könyvkiadónál, hamar, 1988-ban, Bajcsi Cecília, Baka István és az én fordításomban; a Nobel-díj átvételekor elmondott beszédét Király Zsuzsa fordította. Jozsif – most más így írjuk a nevét – kedves íróit, Anna Ahmatovát és W. H. Audent idézi benne. Egyetlen hatalmas költeményét fordítottam, még korábban Eörsi István hívta fel rá a figyelmemet, a címe: *Elégia John Donne-ért*. Ki ne szeretné John Donne verseit és prédikációit? Az eléggé gyatra angol fordítás helyett előkaptam az orosz eredetit, és szótárral végigpreparáltam a költeményt, már a szavaitól is reszketve.

48

Az Elégia tele van zsúfolva tárgyakkal. Először meg kellett látnom a tárgyak rendjét. Az alvásra készülő John Donne körül felsorakoznak a köznapi tárgyak: az asztal, a függöny, a mécs, az ágynemű, papírlapon egy beszéd. Mind elalszik. Majd távolabb megyünk, kandalló, kereszt, tükörmélyi fények. Még távolabb: a hófedte városrész, a boltív, a kerítés, a retesz, a zár, a börtön. Egész London alszik.

A második részben alszanak kinn a fák, a hegyoldal, a madarak, koporsókban a holtak. A folyók, a fejek fölött az ég. A harmadik részben alszanak az angyalok, az Éden, a Gyehenna. Alszik az Úr. És alszik a Sátán. És a Szent Pál-székesegyház.

Hogyan tovább? Negyedik rész, alszik a vers. Micsoda vallomás ez! A sorok, jambus, trocheus, a Léthe vize, a bűn. „*A jó a rosszat átkarolva*”. Hó hull és köd hull, és semmi hang. Vagy mégis? Ötödik rész: az éjszakában sír valaki. Vékony, magányos hang. „*Órangyalom, Te vagy?*” A költő találgat. „*Kerubok?*” Vagy maga Szent Pál? Vagy maga az Úr? Az éji lovasok? Gábiel arkangyal a harsonával?

„*Nem* – mondja az utolsó, a hatodik rész. – *Én, a lelked járok itt, John Donne.*” És kiderül, hogy bűnhődik a műveibe bezárt szenvedélyért. Eszmélet és bűnök között száll a lélek, átéli az Édent, a Poklot, az Utolsó Ítéletet. Magasabbra már nem lehet menni. A vers lezuhan a szántóföldre, „*s eső kel táncra benn, a roppant fűben*”.

A fordító azóta sem bír feltápászkodni onnét.